

Довіра до медіа

До більшості медіа українці ставляться підозріло — довіряють лише частково (від 58% до 84%). Але якщо у 2020 році рейтинг недовіри очолювало телебачення, то в 2022 році частка тих, хто довіряє цьому джерелу, зросла втричі (з 10% до 30%). Суттєво зросла довіра до радіо: з 23% до 40% та подкастів з 18% до 25%. [2]

Якщо резюмувати основні результати, то рівень загального індексу медіаграмотності українців значно зріс. Частка аудиторії з вищим за середній рівень цього показника зросла з 55% до 81%. Частка аудиторії з високим рівнем компетентності зросла вдвічі в трьох субіндексах загального рівня медіаграмотності: розуміння ролі ЗМІ у суспільстві (з 45% до 72%), цифрової компетентності (з 49% до 64%) та чутливості до спотвореного контенту (з 56% до 66%). Виняток складає лише субіндекс використання медіа, який значущо не змінився. В цілому результати дослідження свідчать про ефективність ініціатив, спрямованих на впровадження культури медіаграмотності та критичного мислення серед українців усіх вікових груп, та водночас вказують на аспекти, які потребують концентрації зусиль.

Список використаної літератури

1. Закон України Про медіа від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
2. Індекс медіаграмотності українців: 2020-2022 (повна версія). URL: <https://detector.media/infospace/article/210210/2023-04-18-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-2020-2022-povna-versiya/>.
3. Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр». URL: <https://filter.mkip.gov.ua/>.

Наталія Островська,

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна*

ФАКТЧЕКІНГ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ

В умовах інформаційної війни, що обов'язково супроводжує реальну, зростає роль фактчекінгових ініціатив. За даними дослідницького центру Reporters' Lab з Університету Дюка (Duke University), на сьогодні у світі діють 417 активних проєктів, перевіряючи та розвінчуючи дезінформацію 69 мовами в більш ніж 100 країнах [3]. Та традиційна перевірка інформації фактчекерами не може йти в ногу з величезним обсягом інформації, що нині генерується в Інтернеті. До того ж, крім безпрецедентного зростання кількості неправдивої інформації, під час війни перед українськими фактчекерами постають нові виклики.

До боротьби з поширенням дезінформації та ворожої пропаганди в Україні долучилися не тільки фактчекінгові проєкти «БезБрехні», «StopFake», «VoxCheck», а й ціла низка всеукраїнських («Детектор медіа», «Тексти», «Укрінформ») і регіональних ресурсів («Гвара медіа», «Запорізький центр розслідувань», «Район.ua», «Тернопільський медіацентр» та ін.), запровадивши спеціальну рубрику або спецпроєкти.

Саме на глобальності масштабів фейкового контенту в інформаційному просторі наголошують більшість фактчекерів.

Як зауважив в інтерв'ю нам головний редактор порталу «БезБрехні» Олексій Шарабура, зросла кількість українських споживачів російського інформаційного продукту через телеграм-канали та тіток, відповідно вкидання фейків полегшилося: для них не треба створювати окремий канал поширення, а відслідковування

ускладнилося. Адже не відомо, на який з російських фейків у російських каналах зреагують читачі.

Загальносвітовою тенденцією є зростання кількості низькопробних фейків. У російських каналах відбувається просто «бомбардування» бездоказовими, необґрунтованими заявами, які не мають жодного фактичного підґрунтя, але все одно створюють інформаційний емоційний шум.

За спостереженням фактчекерів порталу «БезБрехні», на фоні зростання кількості низькосортних фейків постійно проводяться професійні складні за виконанням інформаційні спецоперації, коли через різноманітні канали різного ступеня авторитетності вкидається лише частина фейку, щоб спровокувати реакцію української сторони. Після реакції публікують фото/відеопідтвердження, яке показує невідповідність дійсності версії фактчекерів чи офіційних органів влади. Особливо часто це застосовують з обрізаними відео чи фото. Неймовірна кількість фейків з використанням аудіо- та відеоматеріалів з військовими, які складно чи не можливо ідентифікувати. Часто використовуються відео з втратами противника, які видають за наші, старі відео, невідповідні за часом чи місцем. На перевірку фото/відео потрібен додатковий час, за який фейк встигає поширитися.

Старша аналітикиня проєкту «VoxCheck» Валерія Степанюк розповідає, що з часом російські фейки еволюціонують, тому іноді їх складно відрізнити від правди. Маніпулятори об'єднують правдиві факти з брехнею в один допис, щоб створити хибне враження, наштотувати на якусь логічну думку [1].

А втім, навіть за таких умов українські фактчекери шукають способи вдосконалення своєї роботи.

За словами заступниці головного редактора проєкту «StopFake» Вікторії Романюк, перенасиченість інформаційного потоку сумнівними повідомленнями зумовила необхідність постійного консультування і зв'язку з аудиторією. Тож фактчекери, окрім традиційних спростувань, постійно комунікують з аудиторією, орієнтують її в інформаційному потоці тут і зараз, пояснюють зміст меседжів, реагують на небезпечні сигнали [2].

Як зауважує медіаекспертка і фактчекерка Альона Романюк, «працювати стало складніше, навіть якщо порівнювати із надскладним періодом інфодемії. Кількість дезінформації і сумнівних повідомлень у перші дні гарячої фази війни зашкалювала». Проте дуже допомогли активісти, що координували вайбер-спільноти або були їхніми учасниками. Саме завдяки цьому вдавалося швидко виявляти і спростовувати фейки, які поширювалися в локальних чатах [2].

Редакторка регіонального проєкту «Брехунець» Світлана Кирилова каже, що в умовах війни дуже важливою є швидкість спростування, бо «неправдива інформація стрімко “розлітається” по соцмережах і робить свою брудну роботу: формує потрібну окупанту думку в людей, розганяє паніку» [2]. Як гіперлокальне видання, фактчекери «Брехунця» відстежують, які наративи поширюються у громадах, і головне завдання – одразу перекрити їх правдивою інформацією.

Ще одним викликом для фактчекерів, на думку Олексія Шарабури, є використання Росією закордонних проросійських спікерів та закидання фейків через центральні західні ЗМІ. Активізувалися всі добровільні та проплачені агенти Росії за кордоном: опозиційні до місцевих влад журналісти, які нібито не за Росію, а проти влади і війни; маргінальні політики, які намагаються здобути популярність, виступаючи проти витрат на допомогу Україні; різноманітні вчені/діячі культури – прихильники теорій змов часто з лівими поглядами, які помилково сприймають Росію за СРСР і відповідно протиставляють Заходу часів холодної війни; ультраправі партії в деяких європейських країнах, які грають на темі мігрантів з України. Оскільки українському читачу невідомі ані авторитет, ані політична вага закордонного спікера, то може скластися враження, що окремий депутат/вчений/сенатор висловлює думку

значної частини суспільства. Водночас така пропаганда потребує нейтралізації і для західної аудиторії.

Цим частково займається держава, але з фактчекерів послідовно працює на західну аудиторію лише проєкт «StopFake», який з перших днів війни активізував роботу іншомовних сторінок: англійської, французької, іспанської, сербської, болгарської, польської та ін.

Серед викликів також виокремимо відсутність цілісної державної політики з контрпропаганди. Центри протидії дезінформації не консолідують потужності всіх розрізнених фактчек-проєктів, через це часто вони витрачають зусилля на перевірку однієї резонансної теми, інші ж залишаються неспростованими. Натомість можна було узгодити та розділити напрямки, специфіку, канали між фактчекерами. Потужності створених державою центрів протидії явно недостатні: самотужки вони обробляють невелику кількість фейків і часто це невідомі теми, призначені для російської аудиторії.

Аналіз різних форматів фактчеків засвідчив тенденцію до розмиття формату через неможливість без емоційної лексики перебити емоційні закиди росіян та відсутність загальноприйнятої методики здійснення перевірки фактів. Водночас важливо дотримуватися головних принципів та методології фактчекінгу, що базуються на використанні відкритих джерел. Сприятим цьому могла б скоординованість дій осінт-спільноти з фактчекерами. Осінтери, які володіють спеціалізованими та прикладними навичками швидкої ідентифікації людей/місць та можуть швидко виявляти підроблені візуальні матеріали, здебільшого займаються викриттям воєнних злочинців та перевіркою найрезонансніших відео. Часто різні спільноти перевіряють одну й ту ж особу/подію. Як зауважує Олексій Шарабура, якщо між осінтерами є корпоративний зв'язок, то з фактчекерськими медіа вони комунікують слабо, а тісна співпраця дала б можливість оперативно викривати підробки і доносити результати роботи осінтерів до широкого загалу. Наразі ж їхні телеграм-канали розпрошені й залишаються нечисленними.

Отже, масштабність та складність викликів з протидії російській дезінформації під час війни зумовлює важливість консолідації зусиль фактчекінгової спільноти, осінтерів, дата-журналістів і державних центрів протидії дезінформації. Адже об'єднання специфічних навичок кожного з напрямків фактчекінгу дозволить швидше і якісніше реагувати на ворожу пропаганду і дезінформацію.

Список використаної літератури

1. Аредова А. Навчити мислити критично. Як працюють українські фактчекери в умовах війни. *Медіамейкер*. URL: <https://mediamaker.me/navchyty-myslyty-krytychno-yak-praczyuyut-ukrayinski-faktchekery-v-umovah-vijny-1811/>.
2. Білоусенко О. Фактчекери – це сапери, які знешкоджують інформаційні міни. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/29254/2022-03-30-faktchekery-tse-sapery-yaki-zneshkodzhuyut-informatsiyini-miny/>.
3. Reporters' Lab. URL: <https://reporterslab.org/fact-checking/>.